
ЧЕКАЛЬ Л.А.,

кандидат філософських наук, доцент,
кафедра філософії, політології та
українознавства,
Київський національний університет
технологій та дизайну,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У СФЕРІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Гуманітарні науки пізнають глибини реальності, частиною якої і є їхнє специфічне знання. Таке знання, з одного боку, - з часом тільки актуалізується і набуває нової пізнавальної цінності. З іншого боку, - на шляху його модернізації в процесі викладання у сучасному вузі постають певні проблеми й складнощі.

Ключові слова: гуманітарні науки, гуманітарне пізнання, реформування, модернізація, комунікація, європейський освітній простір.

Гуманитарные науки познают глубины реальности, частью которой и есть их специфическое знание. Такие знания, с одной стороны, - со временем актуализируются и обретают новую познавательную ценность. С другой стороны, на пути его модернизации в процессе преподавания в современном вузе встают определенные проблемы и трудности.

Ключевые слова: гуманитарные науки, гуманитарное познание, реформирование, модернизация, коммуникация, европейское образовательное пространство.

Liberal arts explore the depths of reality that partially consists of some specific knowledge of these very arts. Such knowledge is constantly being updated and gains new cognitive value. However particular issues and barriers may hamper this modernization inside of the teaching process in higher education institutions.

Key words: liberal arts, liberal cognition, reforms in education, modernization, communication, European education environment.

Ситуація в Україні на сучасному етапі її історії визначається у загальному контексті інтеграції з країнами Європи, що спрямовує на ґрунтовні цінності західної культури: права людини, лібералізацію всіх сфер життя, парламентаризм та демократію, права меншин, свободу совісті та інші, які є невід’ємними атрибутами громадянського демократичного суспільства. Основними напрямками культурно–освітньої й науково–технічної європейської інтеграції України є впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширення власних культурних і науково–технічних здобутків у країнах ЄС. Врешті–решт такі кроки мають сприяти підвищенню рівня європейської культурної ідентичності України та її інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально–освітнього та науково–технічного простору.

Сучасний стан вищої освіти в Україні значним чином зумовлюють: недосконалість системи національного моніторингу та оцінювання її якості; повільне здійснення гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, впровадження у навчально–виховний процес інноваційних та інформаційно–комунікаційних технологій; недостатній рівень соціально–правового захисту учасників навчально–виховного процесу, відсутність цілісної системи соціально–економічних спонук у педагогічних і науково–педагогічних працівників, невисокий рівень заробітної плати таких працівників; низький рівень фінансово–економічного, матеріально–технічного, навчально–методичного та інформаційного забезпечення навчальних закладів; слабка мотивація суспільства та бізнесу до інвестування освіти; наявність у системі освіти фактів неефективного використання фінансових і матеріальних ресурсів, нецільового використання приміщень вищих навчальних закладів; відсутність системи стимулювання інноваційної діяльності в системі освіти, нівелювання ризиків у зазначеній діяльності; недостатній розвиток громадського самоврядування у вузах, недосконалість механізмів залучення до управління освітою та її оновленням громадських організацій та інституцій.

На першому етапі модернізації освіти було визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, відбувалося практичне реформування галузі згідно з Державною національною програмою “Освіта” (“Україна XXI століття”). Модернізація освіти в Україні здійснювалась на основі Національної концепції розвитку освіти, що була створена здебільшого зусиллями вчених АПН та обговорена на II Всеукраїнському з’їзді освітян. Цей документ став системою ідей, принципів й основних напрямів розвитку освіти України в першій чверті XXI ст. Освіта повинна утверджувати національну ідею, сприяти розвитку культури українського народу. І тому національне виховання є одним із пріоритетів та органічним компонентом розвитку освіти. В основу національного виховання покладені принципи гуманізму, демократизму, культурної відповідності, спадкоємності і спадковості поколінь,

толерантності. Головною метою національного виховання є формування у системі освіти свідомого громадянина, патріота. Водночас вона має забезпечувати отримання молодим поколінням соціального досвіду, високої культури міжнаціональних відносин, формування в молоді потреби й уміння жити в цивілізованому суспільстві. Надзвичайно важливим є також формування розвинутої духовності, фізичного здоров'я, моральної, художньо–естетичної, трудової, екологічної культури студентства. На основі цієї державної політики в Україні було створено систему безперервної мовної освіти, що забезпечувала обов'язкове володіння державною мовою, можливість опанувати рідну (етнічну) та іноземні мови.

Подальші етапи реформування та модернізації вітчизняної системи вищої освіти пов'язані з процесом залучення до спільного європейського освітнього простору, що отримав назву Болонського. Пріоритетними напрямками державної політики щодо модернізації вітчизняної вищої освіти українські експерти назвали: "особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для громадян рівних можливостей у здобутті вищої освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально–виховного процесу; запровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій; формування в системі освіти нормативно–правових і організаційно–економічних механізмів залучення і використання позабюджетних коштів; підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників вузів, посилення їх державної і суспільної підтримки; розвиток освіти як відкритої державно–суспільної системи; інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів. Можна виокремити низку проблем, на вирішення яких має бути спрямована державна політика: забезпечення доступності здобуття якісної освіти, утвердження її національного характеру; постійне оновлення освітнього змісту, організація навчально–виховного процесу відповідно до європейських демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково–технічних досягнень; оптимізація фінансування освіти і науки; істотне покращення навчально–матеріальної бази, комп'ютеризація вищих навчальних закладів, впровадження інформаційних технологій; забезпечення ефективної підготовки та підвищення кваліфікації науково–педагогічних працівників, запровадження нових економічних та управлінських механізмів в освіті. Підходи та практичні дії щодо вирішення вказаних проблем модернізації вищої освіти базуються на концепції утвердження незалежної демократичної держави, яка заснована на таких пріоритетах, як доступ до освітньої і професійної підготовки всіх, хто має необхідні здібності, мотивацію і відповідну підготовку. Вища освіта і фахова підготовка виконують не тільки освітню, але і виховну функцію. Вони також виконують функцію захисту соціальних інтересів суспільства

і стратифікації його членів за ролями і статусом. Вища освіта і професійна підготовка функціонують у рамках таких форм управління, які реалізуються на підґрунті відповідальної автономії і підзвітності в умовах прозорості; зменшення монопольних прав держави в освітній сфері за рахунок створення на рівноправній основі недержавних вищих навчальних закладів, формування багатоваріантності інвестиційної політики в галузі освіти; забезпечення рівня освіти в Україні відповідно до рівня освіти європейських країн.

У цьому контексті особливих підходів потребує вирішення проблем модернізації викладання гуманітарних наук. Це зумовлено передусім тим, що сам процес гуманітарного пізнання неможливо уявити як певний прогресуючий процес занурення до глибин власне самого предмету гуманітарного пізнання, виявлення нових його характеристик і якостей. Тут постає проблема саме чіткого визначення, фіксації предмету гуманітарних наук – як це присутнє у природничих науках. Гуманітарні науки взагалі не приймають чітких дефініцій, емпірично виважених і коректно окреслених визначень. Можливо, саме цим і пояснюється той факт, що гуманітарні дослідження не стають застарілими з часом. Навіть навпаки: у переважній більшості випадків вони з часом набувають усе більшої актуальності та пізнавальної цінності. Завданням гуманітарних наук і є визначення саме тієї глибинної дійсності, до якої й належить гуманітарне знання.

Та реальність, на яку спрямоване гуманітарне пізнання, є, передусім, соціально-історичним світом, цариною людини. І цей світ не може бути репрезентованим як існуючий сам по собі. Він майже не відкривається для нас у своїй безпосередній наявності. Цей світ існує для нас так, як він зберігся в свідомості, пам'яті людства; як він переданий сучасності, тобто – опосередкований мовою. А мова постає тут як універсальне середовище, у якому тільки й можливе гуманітарне пізнання дійсності. Предмет гуманітарних наук неможливо адекватно сприйняти й окреслити, не враховуючи таку його складову, як залученого до нього суб'єкта, який пізнає світ. Ця залученість справляє настільки потужний вплив на саме гуманітарне знання, що доводиться констатувати зміщення акцентів від того, що досліджується – на того, хто власне досліджує. Тобто цінність і значення дослідження вимірюється у даному випадку не масштабом самих фактів. А швидше - навпаки: факти набувають для нас значущості лише завдяки тому, хто зумів їх подати. Отже, якщо будь-яке текстологічне дослідження обмежується рамками самого тексту і має переважно синтаксичне значення, - то його навряд чи можна назвати гуманітарним.

Людина пізнає своє минуле не зі звичайної цікавості щодо того, що колись було. Вона не відсторонена від свого минулого. Пізнаючи його, людина пізнає саму себе. І в цьому ми бачасмо найважливішу специфіку гумані-

тарного пізнання, на відміну від пізнання світу природничими науками. Природниче пізнання є пізнанням іншого. Воно переймається дослідженням певної реальності, яка є відмінною від нього самого. Натомість, - гуманітарне пізнання є різновидом самопізнання. Гуманітарні науки є цариною людського духу, який пізнає самого себе. Цим можна пояснити ті труднощі, які виникають за умов адаптації вузівських курсів «Філософії» чи «Релігієзнавства» до вимог кредитно-модульної системи навчання. З особливою очевидністю ці труднощі постають, коли йдеться про тестовий контроль знань студентів. Філософське знання дуже умовно може бути підданим такій схематизації й структуруванню. Тести з філософії чи релігієзнавства можуть бути актуальними лише як певний проміжний контроль знань щодо визначення шлягу понять-категорій або - щодо ідентифікації певних філософів в контексті філософських течій чи напрямків, а також певної історичної доби, з якою пов'язане дане ім'я. При цьому «за дужками» такого процесу контролю залишається величезний глибинний масив гуманітарного знання – знання іншого ґатунку. Таке знання не піддається тестуванню і розкривається лише в процесі живого спілкування, або – частково – підчас виконання самостійної письмової роботи.

Спілкування є одним з різновидів комунікації. Воно і є процесом інтелектуального й емоційного обміну інформацією, в ході якого здійснюється збір, перерозподіл інформації і встановлення міжособових контактів. В процесі спілкування велике значення має як та інформація, обмін якою відбувається, так і самі засоби, які обирають для встановлення міжособових стосунків учасники комунікації. У діяльності викладача гуманітарних дисциплін спілкування є основним чинником, який впливає на увесь процес навчання і виховання, оскільки сама мета й завдання навчання реалізуються в процесі взаємодії викладача з тими, хто навчається. Так чи інакше, інші форми взаємодії забезпечують сприйняття і засвоєння матеріалу студентами. Для продуктивної комунікативної діяльності викладач повинен знати про те, що спілкування з необхідністю присутнє в усій системі педагогічного впливу, кожній його складовій. Підчас занять викладачеві необхідно володіти комунікативною структурою всього освітнього процесу. А це означає - вміння одночасно вирішувати принаймні дві проблеми: конструювати особливості своєї поведінки (свою педагогічну індивідуальність), своїх стосунків з учнями, тобто стиль спілкування, і конструювати самі виразні засоби комунікативного впливу. При цьому саме дане спілкування можна визначити як «систему обмеженої соціально-психологічної взаємодії викладача і студентів, змістом якої є обмін інформацією, надання виховного впливу та організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів. Викладач ініціює цей процес, організовує його й скеровує його ходу».

Спілкування у викладацькій діяльності - це засіб вирішення навчальних завдань і проблем, а також - соціально-психологічне забезпечення виховного процесу і спосіб організації взаємин викладача та студентів. Педагогічне спілкування має бути емоційно комфортним і особистісно розвиваючим. Професіоналізм спілкування викладача полягає в тому, щоб подолати природні труднощі спілкування через розходження в рівні підготовки, здатності допомагати студентам набутти впевненості у спілкуванні як повноправних партнерів викладача. Усне мовлення є основним засобом педагогічного спілкування. Слово викладача повинно впливати на почуття і свідомість, воно має стимулювати мислення та уяву, створювати потребу дослідницької діяльності. У системі професійного педагогічного спілкування взаємодіють вербальні (мова) і невербальні (жести, міміка) засоби спілкування. Вербальна комунікація використовує як знакову систему людську мову, природну звукову мову, що включає два принципи: лексичний і синтаксичний. Мова є найбільш універсальним засобом комунікації, оскільки в процесі обміну інформацією за допомогою мови найменшою мірою втрачається зміст повідомлення. І даний процес має супроводжуватись високим рівнем порозуміння між усіма учасниками комунікативної ситуації.

Отже, для ситуації використання мови як певної знакової системи в процесі комунікації є справедливим все те, про що йшлося щодо комунікації в цілому. Зокрема, розглядаючи специфіку діалогу важливо постійно зважати на те, що його здійснюють між собою особистості, які мають певні наміри (інтенції), тобто діалог має активний, двосторонній характер взаємодії партнерів. Саме це зумовлює необхідність уваги до співрозмовника, узгодженості з ним. В іншому випадку буде порушена найважливіша умова ефективності вербальної комунікації – розуміння значення того, про що говорить інший, зрештою – пізнання іншої особистості. Це означає, що за допомогою мови відбувається не тільки рух інформації, але учасники комунікації особливим способом впливають один на одного, спрямовують один одного, переконують один одного, тобто прагнуть досягти певного порозуміння. Ефективність комунікації вимірюється саме тим, наскільки вдався цей вплив. При обміні інформацією відбувається зміна типу відносин, що склався між учасниками комунікації. Комунікативний вплив як результат обміну інформацією стає можливим лише тоді, коли усі спілкуються однією мовою, оскільки будь-який обмін інформацією можливий лише за умови, що знаки і, головне, закріплені за ними значення відомі всім учасникам комунікативного процесу. Отже, залучення єдиної системи значень забезпечує можливість для партнерів зрозуміти один одного. Жодна думка ніколи не відбиває пряме значення слів. Тому в тих, хто спілкується, має бути ідентичне розуміння ситуації спілкування.

Володіння комунікацією і актуальним спілкуванням є сумою різних вмінь викладача, що вміщують в собі професійну мову, комунікативно–мовленнєву стратегію, комунікативну тактику, педагогічну комунікативну культуру, комунікативну відкритість, тощо. Усім цим має володіти викладач, починаючи зі студентської лави, не забуваючи при цьому, що виховний вплив є мистецтво, воно спирається і на імпровізацію, і на інтуїцію.

Нині вища освіта є ознакою сучасної культурної людини. Знання набувають додаткового змісту, сприяють емоційній поліфонічності, інтелектуальній активності, розвитку креативного мислення. При цьому зростає вплив комунікації на якість і зміст освітнього процесу у вищій школі, не без її участі здійснюється відбір навчального матеріалу, прочитання текстів та їх інтерпретація. Сучасна система освіти починає інтегрувати в собі не тільки особистісні комунікативні ресурси тих, хто навчається, й викладача, але і нові комунікативні технології, засновані на використанні можливостей комп'ютерних програм, електронних книг, дистанційної освіти; якісно змінює контекст навчального процесу й культури в цілому.

Таким чином, спосіб комунікації у вищому навчальному закладі постає умовою, наслідком, змістом, формою, знаковою моделлю, імпульсом його успішної трансформації. Тому взаємодія освіти і комунікації у своїй перспективі визначає динаміку розвитку освітньої системи в цілому, реформування вітчизняної системи вищої освіти, перетворення її на міжкультурну систему комунікації, актуалізує виникнення нового цифрового освітнього середовища у вищій школі.

Навчання й виховання є єдиним процесом підчас оволодіння студентами циклом гуманітарних дисциплін. І тут найважливішим чинником ефективності цього процесу є не тільки виконана на всі сто відсотків роль викладача–інтелектуала й особистості водночас, який до того ж має досить вправно володіти комп'ютерною технікою. Найважливішим тут є саме діалог, активна участь студентів у цьому процесі. Приміром, студенти денної форми навчання, які вивчають курс «Філософії» чи «Релігієзнавства», щоб збільшити свою сумарну кількість балів за певний модуль, надсилають викладачеві самостійно виконані (у «Пауер Пойнті») презентації: яскраво висвітлені концепції філософів з ілюстративним матеріалом. При цьому студенти стаціонарного навчання переконані у тому, що їхні матеріали, розміщені викладачем на власних сторінках модульного середовища вузу, відкритих і для заочників–дистанційників, - допоможуть цим студентам підготуватись до сесії. Отже, вочевидь маємо у цьому вищому навчальному закладі такий спосіб комунікації, який відображає його стан як єдиної соціальної системи. (Йшлося про кафедру філософії, політології та українознавства КНУТД).